

સાહિત્યનો NEP 2020 સાથે અનુબંધ

ડો.શીતલ જે. સોની

આસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર

સરદાર પટેલ કોલેજ ઓફ એજ્યુકેશન, બાકરોલ

સારાંશ

NEP 2020 એ ભાષાઓ અને સાહિત્યનો અભ્યાસ કરવા માટે વ્યાપક વિકલ્પ (વિકલ્પિક) માળખું બનાવે છે. પાઠ્યક્રમે પારંપારિક સાહિત્ય, લોકવિદ્યાઓ, પ્રાચીન જ્ઞાન સિસ્ટમો, અને સામાજિક કથાઓનું પ્રોત્સાહન આપે છે. લાઇબ્રેરીઓ અને ડિજિટલ નામો દ્વારા સક્રિય વાંચન સંસ્કૃતિ, માહિતી માટે અરજદારી, સંશોધન, અને ક્રોસ-ડિસિપ્લિનરી અભ્યાસને ટેકો આપે છે. NEP 2020 એ 34 વર્ષ પછી ભારતની પ્રથમ વ્યાપક શૈક્ષણિક નીતિ છે, જેનો ઉદ્દેશ છે શૈક્ષણિક પ્રણાલીનું સમકાલીકરણ અને વૈશ્વિક સ્તરે પ્રતિસ્પર્ધા માટે તૈયાર કરવી. આ નીતિમાં શૈક્ષણિક શૈલીઓ, ભાષાશિક્ષણ, શિક્ષકનું વિકસન, ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ, અને બાળકોમાં સર્જનાત્મકતા અને આધુનિક કૌશલ્ય વિકાસ પર ભાર મુકાયો છે. NEP 2020નું મહત્વનું પાસું એ છે કે તે ભારતીય સંસ્કૃતિ અને પરંપરાને શિક્ષણમાં જાળવવાનો પ્રયાસ કરે છે, ખાસ કરીને ભાષા અને સાહિત્ય ક્ષેત્રમાં.

ચાવીરૂપ શબ્દો: સાહિત્ય, NEP-2020, અનુબંધ

પરિચય

ભારતની નવી શૈક્ષણિક નીતિ, NEP 2020, એ દેશના શૈક્ષણિક દ્રષ્ટિકોણમાં ક્રાંતિ લાવવાનો પ્રયાસ છે. આ નીતિ શિક્ષણમાં ગુણવત્તા સુધારવા, ભાષાશિક્ષણ અને વિવિધતાને ઉજાગર કરવા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે. ખાસ કરીને સાહિત્ય, ભાષા અને સંસ્કૃતિને શિક્ષણમાં સમાવિષ્ટ કરવાની વાત NEP 2020 માં મહત્વપૂર્ણ રીતે સમાવિષ્ટ છે. આ પેપરમાં, NEP 2020 અને સાહિત્ય વચ્ચેના સંલગ્નતાને વિસ્તૃત રીતે સમજાવવામાં આવશે અને વિશ્લેષણ કરવામાં આવશે કે કેવી રીતે આ નીતિ ભારતીય શૈક્ષણિક અને સાહિત્યિક પરંપરાઓને મજબૂત બનાવે છે.

સાહિત્ય અને ભાષા: NEP 2020 માં મહત્વ

NEP 2020 ભાષા અને સાહિત્યને શૈક્ષણિક વિકાસ માટે મૂળભૂત સ્તંભ માને છે. ખાસ કરીને નીચેના મુદ્દાઓ પર ભાર મૂકાયો છે:

1 ત્રિભાષા સૂત્ર

NEP 2020 માં ત્રિભાષા સૂત્રને આધુનિકતા સાથે પુનઃપ્રાપ્ત કરવામાં આવ્યું છે, જેમાં વિદ્યાર્થીઓને તેમની માતૃભાષા, રાજ્યની ભાષા અને અંગ્રેજી ભાષામાં શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. આથી, વિદ્યાર્થી વિવિધ ભાષાઓના સાહિત્ય અને સંસ્કૃતિને અવગણતા નહીં રહે. ભાષા શિક્ષણ દ્વારા વિદ્યાર્થીઓમાં ભાષાકીય જ્ઞાન અને સાહિત્યિક સમજ ઊંડા થાય છે.

2 માતૃભાષા શિક્ષણ

માતૃભાષા શિક્ષણને NEP 2020 માં ખૂબ મહત્વ આપવામાં આવ્યું છે. સંશોધનો દર્શાવે છે કે બાળક માટે તેની માતૃભાષામાં શરૂઆતમાં શિક્ષણ મેળવવું શૈક્ષણિક સિદ્ધિ માટે લાભદાયક હોય છે. માતૃભાષા પર આધારિત શિક્ષણ વિદ્યાર્થીઓને પોતાની સાંસ્કૃતિક ઓળખ જાળવવામાં મદદ કરે છે અને સાહિત્ય સાથે નાતું ગાઢ બનાવે છે.

3 સાહિત્યમાં આધુનિક અને પરંપરાગત પ્રવાહો

NEP 2020 માં, સાહિત્યિક અભ્યાસમાં પરંપરાગત ભારતીય સાહિત્ય ઉપરાંત આધુનિક સાહિત્યિક પ્રવાહોનો સમાવેશ કરવાની જાહેરાત છે. આથી વિદ્યાર્થીઓને વૈવિધ્યપૂર્ણ સાહિત્યનો અભ્યાસ મળે છે, જે તેમના વિચારધારા અને સર્જનાત્મકતા માટે મહત્વપૂર્ણ છે.

સાહિત્ય શિક્ષણમાં ટેકનોલોજી અને ડિજિટલ સાધનો

આજના યુગમાં ડિજિટલ ટેકનોલોજી શિક્ષણનો અભિન્ન અંગ બની ગઈ છે. NEP 2020 ડિજિટલ સાહિત્ય અને ઓનલાઇન શૈક્ષણિક સામગ્રીના ઉપયોગ પર ભાર મૂકે છે. આથી, ઈ-બુક્સ, ઓડિઓ બુક્સ અને વિડિઓ સામગ્રીના માધ્યમથી સાહિત્યિક અભ્યાસ વધુ સરળ અને વધુ રસપ્રદ બન્યો છે.

મુખ્ય મુદ્દાઓ

1. ભારતીય ભાષાઓ અને સાહિત્યને પ્રોત્સાહન

NEP 2020 મુજબ વિદ્યાર્થીઓને Grades 6–12 દરમિયાન ઓછામાં ઓછા બે પ્રાચીન ભારતીય ભાષાઓ અને તેમની સાહિત્યિક પરંપરાઓનો અભ્યાસ કરવાનો વિકલ્પ આપવામાં આવ્યો છે— જેમાં વિદ્યામાન છે સ્વેચ્છા સંસ્કૃત, તમિલ, ટેલુગુ, કન્નડ, મલયાલમ, ઓડિયા, પાળી, પ્રસિદ, પ્રાકૃત વગેરે.

2. પુસ્તક સંસ્કૃતિ અને ડિજિટલ પુસ્તકાલય

NEP 2020 એક **National Book Promotion Policy** પણ રજૂ કરે છે, જેનાથી તમામ ભાષા, સ્તર, અને પ્રકારની પુસ્તકોનું પ્રમાણ વધે અને પડકાર મુક્ત વર્તન વિકસે આ સાથે સારો વાંચન માહોલ વિકસાવવા માટે ફિઝિકલ અને ડિજિટલ પુસ્તકાલય—જેમ કે સ્કૂલ-પબ્લિક-ડિજિટલ—નિર્માણ અને વિસ્તરણ કરવાની સૂચના આપવામાં આવી છે

3. લાઇબ્રેરીઓનો મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા

ઉચ્ચ શિક્ષણમાં, લાઇબ્રેરીઓને NEP 2020 અમલમાં મહત્વપૂર્ણ કેન્દ્ર તરીકે જોવામાં આવે છે, પ્રાથમિક બાબતો: ભાષા, સાહિત્ય અને સંસ્કૃતિ

પ્રાચીન ભાષા અને સાહિત્ય: NEP 2020 અનુસાર, વિદ્યાર્થીઓ Grades 6–12 દરમિયાન ઓછામાં ઓછા બે ભારતીય શાસ્ત્રીય ભાષાઓ અને તેમની સાહિત્યિક પરંપરાઓ (જેમ કે સંસ્કૃત, તામિલ, તેલુગુ, મલયાલમ, ઓડિયા, પાલી, પશ્તો, પ્રસિદ, પ્રાકૃત) પસંદ કરી શકે છે. આ શોધાત્મક અભ્યાસ ટેકનોલોજી, અનુક્રમિક શિક્ષણ (experiential learning) અને નવી પદ્ધતિઓ દ્વારા પ્રોત્સાહિત છે

- **અદ્યતન ભાષાશિક્ષણ પદ્ધતિઓ:** ભાષા શિક્ષણમાં ગેમિફિકેશન, એપ્લિકેશન્સ, ફિલ્મો, નાટક, વાર્તાલાપ, કવિતા, સંગીત, લોકસાહિત્ય જેવી લોક-સંસ્કૃતિક રીતોને સામેલ કરી, શૈક્ષણિક અનુભૂતિ વધુ રોચક અને અસરકારક બનાવવાની સૂચના છે

- એનકલુઝિવ લેંગ્વેજ અભ્યાસ: NEP 2020માં Indian Sign Language (ISL) ને સર્વત્ર માન્યતા અને સ્ટાન્ડર્ડ બનાવવાની, અને સ્થાનિક સાઇન ભાષાની પણ સન્માન અને શિક્ષણમાં સમાવેશ કરવાની વાત છે
- સ્થાનિક ભાષાઓમાં શિક્ષણ: NEP અનુસાર પ્રથમ પાંચ (સંદર્ભ માટે Grades 5 સુધી, અને શક્ય હોય તો Grades 8 સુધી) ધોરણોમાં બાળકોને તેમની માતૃભાષામાં શિક્ષણ આપવામાં આવે, જેથી શૈક્ષણિક રીતે પાયટાળ મજબૂત થાય અને સાંસ્કૃતિક ઓળખ જાળવાય
- ‘સ્થાનિક સ્વાદ’ વાળા પાઠપુસ્તકો: રાષ્ટ્રીય સ્તરે પણ “National textbooks with local flavour” નામક પ્લાન છે, જેમાં તમામ વિષયો માટે સ્થાનિક પરિસ્થિતિ અને ભાષાની પ્રસ્તુતિ કરવામાં આવે છે.

NEP 2020 અંતર્ગત સાહિત્યનો સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક પ્રભાવ

1 ભારતીય સંસ્કૃતિનું પુનર્જાગરણ

NEP 2020માં સાહિત્ય દ્વારા ભારતીય સંસ્કૃતિ અને મૂલ્યોને વિદ્યાર્થીઓ સુધી પહોંચાડવાની મહત્વાકાંક્ષા વ્યક્ત થાય છે. પ્રાચીન ગ્રંથો, કાવ્ય, નાટક અને લોકસાહિત્યને શિક્ષણમાં સામેલ કરવાથી વિદ્યાર્થીઓને પોતાની ઓળખનો ગૌરવ અનુભવ થાય છે.

2 સામાજિક એકતા માટે સાહિત્ય

સાહિત્યમાં વિવિધ ભાષાઓ અને સંસ્કૃતિઓનું સંકલન સામાજિક એકતાનું દ્રષ્ટાંત છે. NEP 2020 દ્વારા ભાષા અને સાહિત્યમાં ભિન્નતાને પ્રોત્સાહન આપીને દેશની એકતાને મજબૂત બનાવવાનો પ્રયાસ થાય છે.

NEP 2020 ના અમલમાં પડકારો અને શક્યતાઓ

NEP 2020 માં ભાષા અને સાહિત્યના વિકાસ માટે ઘણી યોજનાઓ છે, પણ અમલ દરમિયાન કેટલાક પડકારો પણ ઊભા થાય છે:

- **ભાષા સંબંધી તફાવત:** ભારતમાં અનેક ભાષાઓ અને ઉપભાષાઓ છે. એક નીતિ તમામ માટે કઈ રીતે યોગ્ય રીતે અમલમાં લાવવામાં આવશે તે એક મોટું પ્રશ્ન છે.
- **શિક્ષક સંસાધનો:** સાહિત્ય અને ભાષા શિક્ષણ માટે કુશળ શિક્ષકોની જરૂરિયાત છે, જે બધાં વિસ્તારોમાં ઉપલબ્ધ નથી.
- **ડિજિટલ ડિવાઈડ:** ડિજિટલ સાધનોનો ઉપયોગ દરેક વિદ્યાર્થી સુધી પહોંચાડવો વધુ પડકારરૂપ છે.

પણ, આ પડકારોને પાર કરીને, NEP 2020 ભારતીય સાહિત્યને નવા યુગમાં મજબૂત બનાવવા માટે નવી દિશા આપે છે.

નિષ્કર્ષ

NEP 2020 એ ભારતીય શૈક્ષણિક સિસ્ટમ માટે એક નવી દિશા છે, જેમાં સાહિત્ય અને ભાષા શિક્ષણને કેન્દ્રિય સ્થાન મળ્યું છે. આ નીતિ દ્વારા વિદ્યાર્થીઓને તેમના માતૃભાષા અને સ્થાનિક ભાષાઓમાં શિક્ષણ મળવાની તક મળે છે, જે શૈક્ષણિક અને સાંસ્કૃતિક વૃદ્ધિ માટે આવશ્યક છે. સાહિત્ય માત્ર શૈક્ષણિક વિષય નથી, તે આપણા સાંસ્કૃતિક અને સામાજિક એકતાના સ્તંભો છે, જેને NEP 2020 સંપૂર્ણપણે સમજી છે. આથી, NEP 2020 દ્વારા સાહિત્ય અને ભાષા ક્ષેત્રે લાવવામાં આવનારા પરિવર્તનો ભારતને વૈશ્વિક સ્તરે આગળ વધારશે અને એક જાગૃત, સશક્ત, અને સાંસ્કૃતિક રીતે સમૃદ્ધ સમાજ બનાવશે. NEP 2020 સાહિત્યને શિક્ષણમાં મહત્વપૂર્ણ સ્થાન આપે છે અને ભાષા, સંસ્કૃતિ, અને ટેકનોલોજીના સંલગ્નતા દ્વારા શિક્ષણને વધુ વ્યાપક અને સમાવિષ્ટ બનાવે છે. આ નીતિ ભારતીય શિક્ષણ પ્રણાલી માટે નવી દિશા દર્શાવે છે, જેમાં સાહિત્યનું મહત્વ સ્પષ્ટ છે.

संदर्भो (References)

1. Ministry of Education, Government of India. (2020). *National Education Policy 2020*.
2. Sharma, R. (2021). *Role of Language and Literature in NEP 2020*. Journal of Educational Research and Innovation.
3. Patel, S. (2022). *Impact of Digital Technology on Literature Education*. International Journal of Education.
4. Kumar, A. (2023). *Multilingual Education and its Challenges in India*. Indian Journal of Language and Culture.

